

Мареха І.С.кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економічної теорії
Сумського державного університету

АНАЛІЗ ВПЛИВУ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ НА ЕКОНОМІКУ КРАЇНИ ТА МІЖКРАЇННІ ПОРІВНЯННЯ

Проаналізовано підходи до поняття «цінності» та розкрито його економічний зміст. Досліджено місце чинника цінностей у економічних системах. Розглянуто гроші як найвищу економічну цінність та обґрунтовано глобальний монетарний парадокс. Здійснено міжкраїнні порівняння економічно спрямованих ціннісних орієнтацій. Проведено кількісний аналіз впливу соціальних та екологічних цінностей на економіку держав світу.

Ключові слова: цінності, економіка, гроші, екологія, релігія

В статье проанализированы подходы к понятию «ценности» и раскрыто его экономическое содержание. Исследовано место фактора ценностей в экономических системах. Рассмотрено деньги как наивысшую экономическую ценность и обосновано глобальный монетарный парадокс. Проведены международные сравнения экономические направленных ценностных ориентаций. Осуществлен количественный анализ влияния социальных и экологических ценностей на экономику стран мира.

Ключевые слова: ценности, экономика, деньги, экология, религия

Постановка проблеми. Незважаючи на багатогранність підходів до розуміння сутності глобалізації [1; 2], у реаліях сьогодення цей всесвітній феномен розвивається насамперед як явище культуроцентричне [3; 4], тобто таке, що інкорпорує глобальну систему кроскультурних цінностей-аксіологій. У сучасних глобальних умовах, де різноманітні економічні інтереси держави повинні сполучатися на засадах сталого розвитку, актуалізується необхідність здійснення міжкраїнного аналізу системи ціннісних орієнтацій з позицій відтворювального підходу [5], який передбачає дослідження системи як сукупності економічних, екологічних та соціальних складових. Це закономірно привертає увагу до розгорнутого аналізу глобальної системи цінностей та їхнього впливу на економіку різних країн. Актуальність обраної тематики обумовлює необхідність формування наукових підходів до дослідження системи цінностей на рівні країн у теоретичній та практичній площині. Відтак, у статті порушуються питання інкультурації та аксіологізації системи міжнародних економічних відносин на засадах сполучення економічної, екологічної та соціальної субкультури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі суттєвий міжнародний досвід накопичено у сфері досліджень екологічних аксіологій [6; 7]. Економічні цінності було проаналізовано вітчизняними науковцями у площині оцінки економічного мента-

літету української нації [8]. Соціальні цінності досліджуються переважно як культурні домінанти [9]. Комплексний підхід до аналізу системи цінностей як сукупності економічних, екологічних та соціальних аксіологій знаходимо лише у закордонному звіті [10]. Надаючи високу наукову оцінку окресленим дослідженням, варто відзначити їхній вибірковий характер. Здійснення спеціальних глобальних досліджень продиктовано необхідністю подолання зазначених недоліків.

Мета статті. Метою статті є міждержавний аналіз впливу системи цінностей на економіку країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акцентуючи особливу увагу на економічному тлумаченні змісту досліджуваного поняття, під цінностями пропонується розуміти цілісну характеристику їх товарних властивостей, здатних набувати форми ринкового світогляду, задовольняти потреби суспільства та оцінюватися у грошовому вираженні.

З позицій відтворювального підходу [5], що передбачає трирівневу градацію суспільних процесів і наявність трьох субкультур у рамках концепції сталого розвитку, під системою цінностей пропонуємо розуміти сукупність економічних, екологічних та соціальних аксіологій. До економічних цінностей відносимо власність, гроші, товари тощо. Екологічними цінностями можуть виступати природні ресурси, екологічна освіта, екологічна відповідаль-

ність, продовольча безпека. Соціальні цінності пов'язують з релігією, вихованням, освітою, інститутами сім'ї, права, праці.

Цінності існують у межах економічної системи. Пропонуємо дослідити роль та місце чинника цінностей у запропонований нами спосіб (табл. 1).

У ринковій економічній системі найвищою економічною цінністю виступають гроші. По-перше, готівкові гроші є абсолютно ліквідним активом. Абсолютна ліквідність – це здатність активу негайно обмінюватися на гроші. Ринкова вартість усіх речей прирівнюється до грошей, тому товари в умовах дії законів ринку є монетизованими благами. По-друге, гроші володіють купівельною силою, а тому їхні власники вважаються купівельно спроможними. Купівельна сила грошей – це кількість товарів та послуг, яку можна придбати за певну суму. По-третє, цінність грошей проявляється у сукупності виконуваних ними п'яти основних функцій: міра вартості, засіб обігу, засіб платежу, засіб нагромадження та світові гроші. По-четверте, у відомому виразі Бенджаміна Франкліна «час-гроші» має місце ототожнення найвищої суспільної цінності з грошима, що свідчить про їх високі альтернативні витрати, а також про набуття ними ознак суспільної валюти. Отже, в умовах ринкової економіки навіть екологічні та соціальні цінності здатні монетизуватися, оскільки ринкова економіка розмовляє мовою грошей. Будь-яка інформація ринку сприймається тоді, коли

вона представлена у грошовій формі. З іншого боку, сучасні гроші є символічними, або фіатними. Після скасування золотого стандарту на Ямайській конференції у 1976 році номінальна вартість фіатних грошей встановлюється і гарантується державою незалежно від вартості матеріалу, з якого гроші були виготовлені. Наслідком Ямайської валютної системи стала втрата грошима гарантій їх забезпечення золотими запасами державних та банківських установ. Вартість фіатних грошей більше не забезпечується золотом і підтримується за рахунок віри людей в те, що вони зможуть обміняти їх на певні цінності. Серед недоліків фіатних (знецінених) грошей можна виокремити наступні: втрата довгострокової економічної орієнтації, інвестиційні помилки та зростання ризику інвестицій, інфляція та падіння стимулів до заощаджень. З урахуванням вищевикладеного можна звернути увагу на існування глобального парадоксу цінності грошей, який полягає у наступному: з одного боку, гроші є найвищою економічною цінністю в умовах ринкової економіки, з іншого боку, гроші є лише папірцями, не підкріпленими золотим вмістом, а відтак не наділеними реальною внутрішньою цінністю.

В основу дослідження системи цінностей глобального масштабу покладемо дві аксіоми. По-перше, різні країни живуть по-різному. По-друге, різні країни живуть по-різному, тому що вони мають різну систему цінностей. Система цінностей є витоком економічної успішності держави. Найпоширенішим показни-

Таблиця 1

Роль та місце чинника цінностей у економічних системах (розроблено автором)

Критерії	Економічні системи		
	Традиційна економіка	Командна економіка	Ринкова економіка
Суб'єкт, що приймає рішення	Голова роду	Держава	Ринок
Виробник	Член сім'ї	Державне підприємство	Ініціативна людина
Потреби покупця	Задоволення традиційних потреб	Потреби планує держава	Оцінка попиту через споживчі витрати
Ціннісна орієнтація виробництва	Дохід для родини	Задоволення потреб споживача	Прибуток
Спосіб виробництва	Традиційний, застарілий, ручний	Масове виробництво	Ефективний (мінімум витрат)
Фундаментальні цінності	Природні ресурси та суспільна власність	Людина та державна власність	Гроші та приватна власність
Ставлення безробіття	Ознака не належності до роду, «чужак»	Прояв ледарювання, дармоїдства	Об'єктивний процес
Наслідки інфляції	Збагачення членів роду	Рідкісне явище, переважала дефляція	Скорочення попиту
Інноваційні технології	Забороняється переймати чужі традиції	У воєнно-промисловому комплексі	Ресурсоощадні (маловідходні, безвідходні)
Механізм розподілу матеріальних цінностей	Спадщина	Директива	Алокаційний механізм ринку

ком оцінки економічної успішності країни та її носієм є ВВП. ВВП є абсолютною економічною цінністю для держави, оскільки обчислюється як сума доданих вартостей і оцінюється у грошовому вираженні. На основі цього показника формуються глобальні рейтинги країн світу (табл. 2–5).

Таблиця 2
Рейтинг країн за номінальним ВВП у 2015 році [11]

Місце	Країна	Номінальний ВВП, млн. дол.
1	США	18,036,648
2	Євросоюз	16,229,464
3	Китай	11,007,721
4	Японія	4,123,258
7	Індія	2,095,398
9	Бразилія	1,774,725
10	Канада	1,550,537
11	Південна Корея	1,377,873
12	Австралія	1,339,539
63	Україна	90,615

Найбільш успішними в економічному плані є США. Можна стверджувати, що у цій країні бізнесмени вміють заробляти гроші, гранична корисність яких цінується дуже високо. Проте номінальний ВВП не враховує впливу інфляції як прояву знецінення грошей і не дозволяє здійснити реальну оцінку економічних цінностей у суспільстві.

Таблиця 3
Рейтинг країн за номінальним ВВП на душу населення у 2015 році [11]

Місце	Країна	Номінальний ВВП на душу населення, дол.
1	Люксембург	101,450
2	Швейцарія	80,945
3	Норвегія	74,400
4	Катар	73,653
5	Ірландія	61,133
6	Австралія	56,311
7	США	56,116
8	Сінгапур	52,889
9	Данія	51,989
10	Швеція	50,580
132	Україна	2,005

У даному переліку успішних країн з'являються держави (Норвегія, Катар), які володіють запасами природних ресурсів, що дозволяє вилучати ренту. Екологічні цінності підсилюють дію цінностей економічних, що

обертається для країни лідерськими позиціями у глобальних рейтингах.

Таблиця 4
Рейтинг країн за ВВП, розрахованим за паритетом купівельної спроможності, у 2015 році [11]

Місце	Країна	ВВП за паритетом купівельної спроможності, млн. дол.
1	Китай	19,524,348
2	Євросоюз	19,137,699
3	США	17,946,996
4	Індія	7,982,528
5	Японія	4,738,294
6	Росія	3,579,826
7	Бразилія	3,198,898
8	Індонезія	2,842,241
11	Мексика	2,194,431
46	Україна	339,155

Показник ВВП, розрахований за паритетом купівельної спроможності, дозволяє врахувати міжкраїнні відмінності у вартості життя та валютні паритети, а в цілому характеризує комфортність умов проживання для іноземців у певній країні. Високий паритетний ВВП є інтегральним показником оцінки впливу продуктивної системи економічних цінностей на господарство країни.

Таблиця 5
Рейтинг країн за ВВП, розрахованим за паритетом купівельної спроможності на душу населення, у 2015 році [11]

Місце	Країна	ВВП за паритетом купівельної спроможності на душу населення, дол.
1	Катар	143,788
2	Люксембург	101,926
3	Сінгапур	85,209
4	Кувейт	71,312
5	Бруней	70,817
6	ОАЕ	70,238
7	Норвегія	61,472
8	Швейцарія	60,535
9	США	55,837
10	Ірландія	54,654
113	Україна	7,916

До когорти успішних країн знову потрапляють ті держави, які володіють та раціонально розпоряджаються екологічними цінностями (Катар, Кувейт, ОАЕ, Норвегія).

Пропонуємо проаналізувати вплив екологічних цінностей на економіку країн ЄС (табл. 6).

Таблиця 6

Оцінка впливу екологічних цінностей на економіку країн Європейського Союзу

Країни	Показники оцінки екологічних цінностей	
	Екологічний ВВП, дол.	Екологічна ефективність економічного розвитку, %
Бельгія	10,988	+65
Болгарія	4,158	-165
Чехія	7,669	-113
Данія	11,571	-102
Німеччина	11,599	+1
Естонія	6,825	-185
Ірландія	12,072	+18
Греція	6,833	-88
Іспанія	8,746	+105
Франція	9,956	+217
Хорватія	5,644	+1
Італія	9,270	+114
Кіпр	8,245	-52
Латвія	5,944	+8
Литва	6,796	-58
Люксембург	24,063	+153
Угорщина	6,167	+31
Мальта	8,025	-156
Нідерланди	12,200	-13
Австрія	11,914	+147
Польща	6,341	-129
Португалія	7,270	+67
Румунія	5,066	-51
Словенія	7,627	-47
Словаччина	7,003	-36
Фінляндія	10,537	-42
Швеція	11,799	+253
Великобританія	10,110	+49

Обчислено автором на основі [12]

Дослідження впливу базується на припущенні, що кожна країна продукує економічні цінності у вигляді ВВП поряд з одночасним виробництвом екологічних анти-цінностей у формі емісії парникових газів. Держава перебуває у стані перманентного раціонального вибору між цими двома альтернативами. Методологічною передумовою оцінки впливу екологічних цінностей на економіку країн є обчислення альтернативних витрат по кожному продукту. Носіями екологічних цінностей виступають такі країни, як Швеція, Франція, Люксембург, Австрія, Італія, Іспанія, Португа-

лія, Бельгія, Великобританія, Угорщина, Ірландія. Це означає, що ці країни віддають перевагу збереженню довкілля поряд з одночасною орієнтацією на економічне зростання. Результати іншого міжкраїнного дослідження подано у таблиці 7.

Позитивні значення вказують на існування ціннісних орієнтацій, у той час як негативні величини характеризують переважання у ринковому світогляді європейців екологічних анти-цінностей.

Оцінку впливу соціальних цінностей на економічний розвиток країн пропонуємо визначати на основі механізму взаємодії релігії та економіки. Розкриємо роль релігії у сучасному економічному середовищі. По-перше, в умовах невизначеності та ризику релігія пропонує механізми для боротьби з невдачами, проблемами та стресами, формує позитивне мислення. По-друге, релігія пропагує принцип добрих стосунків з оточуючими, результатом чого є зниження рівня конфліктності всередині компанії та плінності кадрів. По-третє, релігія знижує рівень корупції. По-четверте, релігія проголошує працю покликанням. По-п'яте, релігія здатна регулювати попит та ціни на окремі товари. По-шосте, релігія прищеплює здоровий спосіб життя. Статистична оцінка впливу релігії на економіку наведена у таблиці 8.

Християнські цінності для підприємців було викладено у «Зводі моральних принципів і правил господарювання» [14, с. 95–96]:

1. Не забуваючи про хліб насущний, потрібно пам'ятати про духовний сенс життя.
2. Багатство – не самоціль.
3. Культура ділових відносин допомагає стати кращими і людині, і економіці.
4. Людині потрібен час для відпочинку, духовного життя та творчого розвитку.
5. Господарювання – це соціально відповідальний вид діяльності.
6. Робота не повинна вбивати і калічити людей.
7. Участь бізнесу у політиці може бути тільки прозорим і відкритим.
8. Людина, яка не сплачує працівникові зарплату та обманює партнера, переступає моральний закон, шкодить суспільству і собі.
9. У конкурентній боротьбі не можна застосовувати неправду й образи.
10. Аморально зазіхати на власність ближнього.

Культивування системи релігійних цінностей здатне позитивно впливати на економіку країни в цілому та умови господарювання зокрема. Кращі господарські практики, спираючись на прагматичні інтереси, мають базува-

Таблиця 7

Вплив екологічних цінностей на економіку та ресурсну політику країн ЄС

Країни ЄС	Показники еколого-культурного рівня природокористування						
	Культура споживання водних ресурсів	Культура відтворення якості повітря	Культура поводження з відходами	Культура лісокористування	Енергетична культура	Продовольча культура	Сумарний еколого-культурний ефект
Німеччина	+0,74	-0,45	+0,59	-0,81	0	-0,45	-0,38
Швеція	-0,64	+0,5	-0,29	+0,06	+0,4	+0,23	+0,26
Данія	-0,67	+0,78	-0,32	+0,26	+0,03	-0,26	-0,18
Бельгія	-0,82	+0,42	-0,87	+0,24	-0,09	-0,64	-1,76
Великобританія	+0,1	-0,05	+0,56	+0,4	-0,41	-0,73	-0,13
Франція	+0,72	+0,55	+0,7	-0,18	-0,18	-0,58	+1,03
Словаччина	-0,95	+0,28	-0,23	+0,42	-0,01	-0,29	-0,78
Польща	+0,15	+0,37	+0,1	-0,06	-0,05	-0,69	-0,18
Угорщина	-0,31	+0,64	-0,2	+0,06	-0,01	-0,65	-0,47
Румунія	-0,37	+0,87	-0,31	+0,08	+0,05	-0,87	-0,55
Разом	-2,05	+3,91	-0,27	+0,47	-0,27	-4,93	-3,14

Обчислено автором на основі [12]

Таблиця 8

Вплив релігії на економіку [13]

Релігія	Вплив на економіку
Християнство в цілому	Справляє сприятливий вплив на економіку країни. Країни з домінуючим християнством в 5 разів багатші за інші.
Мусульманство	Мусульманські країни бідніші за інші в 4,4 рази.
Буддизм	Буддистські країни бідніші за інші в 6,7 разів.
Індуїзм	Індуїстські країни бідніші за інші в 11,6 разів.
Атеїзм	Чим більше в країні атеїстів, тим менші темпи зростання економіки. Ідеологія атеїзму справляє найбільш несприятливий вплив на економіку країн.

тися на системі моральних цінностей та бути обумовленими ними.

Висновки. Аналіз системи цінностей повинен відбуватися у теоретичній та практичній площині. З погляду теорії, існування та розвитку ціннісних орієнтацій відбувається насамперед у системі «цінності-світогляд». Людина удосконалює світ, наділяючи його ціннісними характеристиками та ідеалами. З позицій даного підходу цінностями є мир, сім'я, релігія, освіта. Ціннісна картина сутності речей також розкривається на основі системи «цінність-корисність». Корисність та її граничні показники використовуються для обґрунтування вибору найкращої споживчої альтернативи. Розуміння цінності речей може ґрунтуватися на діалектичній бінарній системі «цінність-вартість: будь-який товар становить економічну цінність, у той час, як будь-яка економічна цінність є

товаром. У випадку появи на ринку рідкісного товару ринковий механізм доповнюється елементами системи «цінність-рідкісність». Рідкісні товари володіють високою граничною корисністю та високо оцінюються ринком. З точки зору практичного підходу, система цінностей виступає запорукою економічної успішності країни. Перетворюючись на особливий товар, цінності розглядаються як невід'ємна складова якості ринково-економічного розвитку. Культивування системи цінностей здатне позитивно впливати на економіку країни в цілому та умови господарювання зокрема. Світова практика доводить, що економічні цінності гармонічно доповнюються цінностями екологічними та соціальними, що визначає необхідність узгодження прагматичних інтересів з альтернативними соціально-екологічними компонентами глобальної ділової культури.

Список використаних джерел:

1. Радзівський І.А. Феномен глобалізації і державне управління / І.А. Радзівський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : academy.gov.ua.

2. Глуха Г.Я. Глобалізація та економічне зростання / Г.Я. Глуха // Академічний огляд. – 2014. – № 1. – С. 17–23.
3. Чаркіна Т. Глобалізація: соціально-культурний аспект / Т. Чаркіна // VERSUS. – 2016. – № 1. – С. 36–41.
4. Айтов С.Ш. Исторично-антропологічні та філософські аспекти діалогу культур і процеси глобалізації / С.Ш. Айтов // Сучасні соціально-культурні дискурси. – 2011. – С. 100–104.
5. Землянухина С. Г. Воспроизводственный подход к исследованию эколого-экономической системы / С. Г. Землянухина // Вестник МГУ. Серия 6 «Экономика». – 2009. – № 2. – С. 3–14.
6. Станек О., Староста П., Столбов В. Удовлетворенность местом жительства в малых поселениях: экологический фактор // Социологические исследования. – 2001. – № 7. – С. 97–105.
7. Титаренко Л.Г. Система экологических ценностей населения Республики Беларусь / Л.Г. Титаренко // Социология. – 2012. – № 3. – С. 112–122.
8. Богиня Д. Ментальний чинник у сфері праці. Проблеми теорії та практики / Д. Богиня, М. Семикіна [монографія]. – К., 2003. – 382 с.
9. Мокир Дж. Культура, институты и экономический рост / Дж. Мокир // Materials of the Conference «Understanding Institutions and Development Economics» (November 4–6, 2010). – 2010. – PP. 34 – 83.
10. The Economic, Social and Ecological Value of Ecosystem Services: A Literature Review: Final Report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs. – 2005.
11. Перелік країн по ВВП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uk.wikipedia.org.
12. Офіційний сайт статистики країн Європи «Євростат» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ec.europa.eu/eurostat/.
13. Плясовских А. Влияние христианства на экономическое развитие стран / А. Плясовских [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.nideya.narod.ru.
14. Тимчик О.А. Економіка та релігія: теорія і практика взаємовпливу: монографія / О.А. Тимчик. – К. : КНТ, 2014. – С. 95–96.

Marekha I.S.

ANALYSIS OF THE IMPACT OF THE VALUES' SYSTEM ON COUNTRY'S ECONOMY AND CROSS-COUNTRY COMPARISONS

The aim of the article is to analyze the impact of the values' system on country's economy and undertake cross-country comparisons. Such analysis should be based on theoretical and practical approaches. From theoretical point of view, by values we mean an aggregate characteristic of their commodity properties which can obtain a form of market outlook, satisfy the needs of the society and be easily expressed in terms of money. By values' system we propose to understand a set of economic, ecological and social axiologies. All the values exist within the economic system. In the market economic system, the highest economic value is money, because money is the absolutely liquid asset and owes a purchasing power. At the same time, contemporary money is known as fiat money, which does not have intrinsic value. In this relation, the global monetary paradox occurs. Our practical investigation of values is based on two axioms. First, different countries live in a different way. Second, different countries live in a different way because of different values' systems. It was proved that the values can be a source of economic prosperity of a country. These values are expressed in terms of GDP. A set of countries were analyzed by this criterion and the most successful countries with the best system of economic values were revealed. Ecological values were estimated for the countries of EU on the base of ecological culture profile. Social values were proved to be a driving factor and accelerator of a country's economic development. Taking valuable factors into consideration has the global economic evidence.